

vetenskapen verkar i om man vill nå full förståelse för vad vetenskap är och hur den utvecklas.

Briers grundläggande slutsats blir att vetenskapen är en del av människans växelverkan med naturen och ett systematiskt sätt att förbereda samhällelig verksamhet. Därmed kan man säga att Brier snarast företräder den syn på vetenskapen som av vetenskapsociologen Steve Woolgar (1983) benämns den *mediativa* positionen. Dess företrädare står för en epistemologisk syn där man menar att den vetenskapliga utvecklingen är delvis beroende av sociala processer och inte enbart kan härledas till den s.k. verkligheten. De två mera extrema epistemologiska positioner som Woolgar samtidigt definierar är den *reflektiva*, som representerar den mest traditionella vetenskapliga realismen och vars företrädare anser att verkligheten existerar oberoende av observatören (forskaren, den mänskliga observatören). Verkligheten kan således beskrivas och studeras systematiskt med hjälp av empiriska metoder, och de sociala eller socialpsykologiska förhållandena i samhället har i det långa loppet inte någon inverkan på den vetenskapliga utvecklingen. Den mest radikala positionen, den *konstitutiva*, står för synen att alla vetenskapliga fakta är socialt konstruerade och att verkligheten egentligen inte existerar oberoende av observatören.

Det kunde ha varit intressant om Brier hade inkluderat något av den nyare vetenskapsfilosofiska debatten – mycket har dock hänt efter det att Kuhns *The Structure of Scientific Revolutions* kom ut för mer än trettio år sedan: t.ex. det senaste decenniets konstruktivistiska debatt, med företrädare som Steve Woolgar, Bruno Latour, Karin Knorr-Cetina, Michael Mulkay, Steve Fuller, för att bara nämna ett slumpmässigt urval kända namn. Visserligen har mycket av denna debatt försiggått i vetenskaps-*sociologiska* fora, men här rör vi oss på synnerligen interdisciplinär mark.

Tyvärr ger bokens lilla format och prägel av lärobok inte författaren möjlighet att grundligt diskutera aspekter av de olika filosofernas tankar, men som introduktion sett är översikten väl avvägd. En liten kritisk kommentar om stil har att göra med författarens något enerverande ovana att överanvända utropstecknet. Visst finns det mycket att vara entusiastisk för, men Brier kunde gott överlämna åt läsaren att göra den bedömningen. Och att några referenser fattas i den tredje upplagan måste betecknas som minst sagt slarvigt.

Men med all rätt manar Brier varje forskare till filosofisk eftertanke. En större medvetenhet om de

egna epistemologiska positionerna kan vara en god bakgrund för allt forskningsarbete, inte bara i tillstånd av "revolution" (Kuhn 1962) eller då en ny disciplin försöker etablera sig.

För dem som läser danska är Videnskabens Ø en lämplig introduktion till den vetenskapsfilosofiska diskussionen.

Ylva Lindholm-Romantschuk

Litteratur

- Becher, Tony (1989). *Academic Tribes and Territories: Intellectual Enquiry and the Cultures of Disciplines*. Bristol, PA: Open University.
- Kuhn, Thomas (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Woolgar, Steve (1983). Irony in the study of science, i Knorr-Cetina, Karin & Michael Mulkay (red.), *Science Observed*. London: Sage, 239–266.

Tiedonsosiologiaa informaatiotutkijoille

Berger, Peter & Luckmann, Thomas. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus, 1994. 252 s.

Bergerin ja Luckmannin teos "Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen" (Gaudeamus, 1994) on kääntynyt suomeksi parisenkymmentä vuotta ilmestymisensä jälkeen. Kun tietää, että rakentuminen viittaa englannin termiin "construction", onkin jo kotimaisen yhteiskuntatieteellisen keskustelun ytimessä. Teos on moderni alan klassikko.

Tekijät tarkastelevat kirjassaan miten yhteiskunta rakentuu sosiaalisesti. Heidän otteensa on fenomenologinen. Se painottaa yksilön kokemusmaailman tarkastelua. Tekijät eivät rajaudu siihen, vaan he kytkvät yksilön kokemukset osaksi yhteiskunnan sosiaalisia rakenteita, sen instituutiota ja rooleja. Kirjoittajien mielestä tutkimusote, joka ei ota huomioon sekä tietoisuutta että rakenteellisia tekijöitä, vääristää sosiaalista todellisuutta. Subjektii-visen kokemusmaailman ja objektiivisen yhteiskuntatodellisuuden dialektista yhteyttä korostava metodi on heidän ratkaisunsa klassiseen sosiologiseen toiminnan ja rakenteen ensisijaisuutta koskevaan vastakkainasetteluun.

Berger ja Luckmann kuvaavat yhteiskunnan sosiaalisen rakentumisen yksilön ja yhteiskunnan kolminapaisena prosessina. Siihen kuuluvat ulkoistaminen, objektiivoutuminen ja sisäistäminen. Ulkoistamisessa yksilö siirtää merkityksiään luontoon ja sosiaaliseen todellisuuteen. Ajan myötä nämä projektiot objektiivoutuvat. Ihmisten kanssakäymisessään määrittelemät suhteet ja merkitykset muuttuvat historiallisena prosessina ikäänkuin heistä riippumattomaksi objektiiviseksi todellisuudeksi. Inhimilliseen toimintaan perustuva yhteiskunnallinen todellisuus mielletään toimijoista eriytyneenä, heistä riippumattomana ja heihin pakottavaa voimaa suuntaavana itsenäisenä rakenteena. Sisäistämässä objektiiviset, esineistyneen muodon saaneet inhimilliset merkitykset vaikuttavat takaisin-kytkennän tavoin yksilön tietoisuuteen. Tiivistysti: yhteiskunta on ihmisen tuotos – yhteiskunnasta tulee objektiivinen todellisuus – ihminen on yhteiskunnan tuotos. Se mikä oli alunperin ihmisen aikaansamaa, nähdään nyt yliyksilöllisenä ihmisestä riippumattomana sosiaalisena todellisuutena.

Informaatiotutkijalle teoksen tekee kiinnostavaksi Bergerin ja Luckmannin tapa tarkastella sitä, miten tieto tai, kuten tekijät kutsuvat, yhteiskunnallinen tietovaranto jakautuu yhteiskunnassa instituutioitumisen, työnjaon ja rooliutumisen eriytyessä. Kielen avulla ihmiset pystyvät tekemään yhteisiä tilannemäärittelyjä ja jakamaan kokemuksiaan. Kieli rakentaa merkityskenttiä, jotka se järjestää sanaston ja kieliopin avulla. Merkityskenttien muodostumiseen liittyy luokittelumallien luominen. Vaikkapa tietty ammatillinen toiminta muodostaa tällaisen merkityskentän. Se kertoo mitä kaikkea tuon ammatin harjoittamiseen liittyy. Näistä erilaisista merkityskentistä rakentuu yhteiskunnallinen tietovaranto, joka joka välittyy sukupolvelta toiselle ja josta yksilö voi ammentaa tietoa jokapäiväisessä elämässään. Huomautettakoon, että tekijät tarkoittavat tiedolla kaikkea mikä käy yhteisössä tiedosta. Suuri osa tietovarannosta on ns. reseptitietoa, tapaja selvitä arjen käytännön ongelmista.

Sosiaalinen tietovaranto jakaa yksilön todellisuuden tuttuuden asteisiin. Se sisältää yksityiskohtaista ja hienojakoista informaatiota niistä elämän alueista, joiden kanssa jodutaan useasti tekemisiin, ja paljon yleisempää ja epätarkempaa tietoa etäisemmistä alueista. Tietovaranto sisältää mm. tyypityksiä ja toimintaohjeita. Tässä yhteydessä minulle tuli mieleen informaatiotutkimuksen kognitiivinen lähestymistapa. Sehän lähtee siitä, että havaitsijan kuva todellisuudesta muodostuu hänen

kognitiivisen struktuurinsa muotoilemana. Mielestäni Berger ja Luckmann puhuvat samasta asiasta, mutta yleisemmällä tasolla. He myös liittävät ilmiön yhteiskunnallisiin institutionalisoitumis- ja työnjaon eriytymisen prosesseihin. Toisaalta he korostavat sitä, että toimintaa ei voi irroittaa toiminnan kehiksestä. Henkilön institutionaalinen ympäristö ja hänen roolinsa säätelevät voimakkaasti sitä, mitä seikkoja hän pitää relevanttina esim. työssään. Hänellä on mielessään sosiaalinen tietovaranto, joka säätelee hänen toimintaansa. Jos ajattelemme asiantuntijaa, se kertoo hänelle mitkä tehtävät ja ongelmat ovat mielekkäitä, miten ne tulisi hahmottaa, mikä on niihin liittyvää relevanttia tietoa tai ainakin se mistä päin tätä tietoa tulisi ryhtyä hankkimaan ja mitkä voisivat olla hyväksytyjä lähteitä. Kun ajattelee tiedonhankintatutkimuksia, tulee mieleen, että niissä otetaan toiminnan ja tiedonhankinnan analyttinen erottelu liian voimakkaana. Tiedonhankinta saatetaan vanhan metodisen ohjeen mukaan kyllä suhteuttaa tehtävään, muttei oivalleta että tehtävä ja sen säätelemä tiedonhankinta ongelmiin vastaamiseksi tai tehtävän suorittamiseksi on syvästi juurtunut toimintaympäristön relevanssirakenteisiin, sen tapaan määrittellä tehtävä ja potentiaaliset tiedonlähteet.

Mikäli näkökulma käännettäisiin Bergerin ja Luckmannin osoittamaan suuntaan, uskoisin, että painoa pantaisiin enemmän tiedon käyttöön. Tulokseksi ei enää saataisi luetteloa tiedonlähteistä ja niiden yhteyksistä tehtävän joihinkin ulottuvuuksiin, vaan huomio kiintyisi siihen miten tietyt instituutioissa muodostuneet toimintakäytännöt säätelevät sitä miten tehtävä määritellään, miten tämä määrittely rajaa tietyt vaihtoehdot relevanteiksi ja miten tämä relevanssirakenne puolestaan heijastuu tietolähteiden valintaan ja siten tiedon käyttöön. Yksilö ei ole tiedonhankkijan roolissa, vaan hänen toimintaympäristönsä asettaa ehdot, joiden puitteissa hän joutuu varsinaisessa roolissa toimimaan ja se heijastuu myös hänen tapansa etsiä ja käyttää tietoa.

Bergerin ja Luckmannin teos sisältää paljon muutakin kiintoisaa, esim. sen herättävän keskustelun, miten yhteiskunnallinen työjako on samalla tiedonjako. Työnjaon eriytyminen merkitsee roolien ja samalla niihin liittyvän yhteiskunnallisen tietovarannon eriytymistä. Vaikka kehittelyt liittyvät etupäässä arkielemaa koskevaan tietoon, ne virittävät nopeasti mieleen ajatuksia dokumentoidun tiedon tuottamisesta ja sen yhteydestä yhteiskunnassa vallitsevaan työnjakoon.

“Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen” on ajatuksia herättävä teos, jonka tulisi kuulua jokaisen informaatiotutkijan tietovarantoon.

Pertti Vakkari

Elämää semiosfäärissä

Koivunen, Hannele: Kirjasto merkityksen tuottajana tietoyhteiskunnassa. Helsinki: Kirjastopalvelu, 1995.

Kirjastotieteen ja informatiikan tai informaatiotutkimuksen piirissä on 80-luvun lopulta lähtien esiintynyt erilaisia, usein hyvin katkelmallisia ja irrallisiksi jääviä virikkeitä, jotka tulevat tyypillisesti perinteisten humanististen tieteiden piiristä (esim. Benediktssonin, 1989, viittaukset hermeneutiikkaan, tai ne semioottispuhjaiset tarkastelut, joita Koivunen teoksessaan esittelee). Yhteistä näille on tietoisuus siitä, että kirjaston tai "informaatioprosessien" käsittämisessä tulisi olla läsnä inhimilliselle käytännölle erityiset ja ominaiset piirteet, mm. ja ehkä ylitse muiden inhimilliseen käytäntöön liittyvä intersubjektiivisuus. Tässä mielessä Koivusen työn voi liittää opinalan piirissä tunnistettavissa olevaan "uushumanistiseen" pyrkimykseen (vs. kirjastonhoitajuuden käytäntöön liittyvä "perihumanismi"; Black, 1995, kritisoi alan nykyistä itseymmärrystä sattuvasti kuvauksellaan "uusvokationalismista", jossa ytimenä on konkreettisen ja erityisen käytännön, ml. kirjastonhoitajan kasvatuksellisen ja kriittisen roolin häviäminen yleisten, siirrettävien ja hyvin "markkinoitavien" taitojen alle).

Kun kirjastoa pyritään käsittämään inhimillisen käytännön näkökulmasta, tarkastelu voi kohdentua ja on kohdentunut tyypillisesti joko itsensä *kirjaston käytäntöön* tai sitten kirjaston *käyttäjien käytäntöön*. Koivusen esittelemistä "semiotiikan kirjastosovellutuksista" edellistä tyypillisesti edustaa mm. omani kun taas jälkimmäiseen liittyisi esim. Kaarnisen tutkimus "historian tutkijasta laboratorioosaan".

Koivusella edellinen näkökulma, kirjaston oman käytännön käsittäminen, tulee esiin mm. lausumassa, jonka mukaan "Kirjaston keskeisin ominaisuus ja määrittäjä on aina ollut intertekstuaalisuus". Toisaalta intertekstuaalisuuteen liittyy Koivusen teoksen läpikäyvä juonne, kulttuurin Teksti ja tämän Tekstin erilaisuus eri aikoina, joka on lähes

laajimmin kirjaston kulttuuriseen kontekstiin viitattava teema teoksessa. Hieman stereotyyppisesti, menneitä aikoja ja varsinkin keskiaikaa leimaa Teksti hyvin isolla T:llä kun taas meillä on ehkä paremmin monia "tekstejä". En lainkaan epäile, etteikö keskiaikaa todella leimaisi hyvin tunnistettava Teksti, mutta siitä en ole varma, etteikö tosiasiassa meidänkin aikaamme leimaisi samankaltainen valtaa ilmentävä, näennäisestä moninaisuudesta huolimatta yhtenäinen ja ideologinen Teksti.

Korostuneesti kirjaston käytännön ymmärtämiseen Koivusella liittyy puhe "kirjaston kulttuurisesta metatekstistä", ts. – käyttäkseni omia mielimetaforiani – käsitys kirjastosta "puheena puheesta", kulttuurin intertekstuaalisuutta kokoavana ja tekstien diskurssista omalla erityisillä tavoillaan "puhuvana" tekstinä. Tätä kautta Koivusen kirjassa ymmärtyy mm. rooli, joka kirjastolla voisi olla – ja jota kirjastolle nykyisissä keskusteluissa usein esitetään – verkostuvan "informaatiotodellisuuden" solmukohtana *ja jäsentäjänä*. Tässä myös Blackin kaipaama – ja "uusvokationalismin" tukehduutava – kriittinen, kasvatuksellinen ja sisällöllinen rooli rehabiloituu.

Koivusen keskeisin, informaatiotutkimuksen valitsevien käsityksien suhteen poleeminen ja siksi samalla sekä kiistanalainen että ansiokas teesi liittyy kuitenkin kirjaston *käyttäjän käytännön* ymmärtämiseen. Perustava teoreettisen keskustelun teema alalla on ollut: "Kuinka tulisi käsittää tiedon tarve?". Tiedon tarve selvästi poikkeaa sellaisista tarpeista kuin nälkä tai eräät muut fysiologiset tarpeet mm. sen suhteen, että näistä jälkimmäisistä tarpeista poiketen tiedon tarve ei ole "tarpeessa olijan" selvästi tunnistettavissa eivätkä tarpeen tyydyttämisen keinot myöskään ole samalla tavoin ilmeisiä. Tyypillisesti tiedon tarpeen käsitettä sofistikoitaessa on korostunut yhtäältä, että se, jolla on tiedon tarve, ei tiedä mitä tarvitsee, tai tarvitsee nimenomaan sitä mitä ei tiedä (tarvitsevansa) ja mitä ei siksi pysty spesifioimaan (esim. nk. kognitiivisen näkökulman ASK-konseptio). Toisaalta – itseasiassa hieman oudoksuttavallakin tavalla – tiedon tarve näyttäytyy tyypillisesti eräänlaisena katkoksenä normaalissa käytännössä (piirre, joka korostuu erityisesti mm. Koivusen kirjassaan esittelemässä "sense-making" -teoriassa). Oudoksuttava tämä jälkimmäinen piirre, tiedon tarpeen "romahdusluonne", on erityisesti, jos tiedon tarvetta ajatellaan motiivina, jonka puitteissa kirjastonkäyttö yleisesti olisi käsitettävissä. Oletan, että aktuaalisesta kirjastonkäytöstä suhteellisen pieni